

DOUĂ INIȚIATIVE PREMERGĂTOARE PROIECTULUI BRIAND DE UNIUNE EUROPEANĂ

Ana Iriciuc

În perioada interbelică problema majoră care preocupa lumea europeană era cea a minorităților și a statelor rezultate în urma prăbușirii imperiilor multinaționale. La aceasta se adăuga problema germană. După Tratatul de la Versailles Germania se vedea nevoită să accepte o serie de clauze dure legate de reparații, pierderi teritoriale, demilitarizare etc. care erau aproape inacceptabile pentru ea. Conflictul franco-german reprezenta, la rândul său, o cauză de tensiuni majore între marile puteri, ceea ce făcea ca reconcilierea să fie o necesitate. În plus, Marea Britanie sprijinea de cele mai multe ori Germania în încercarea de a limita forța Franței. În acest context s-au impus măsuri pentru a anula posibilitatea apariției unui nou conflict mondial.

Unul dintre cei care au militat activ pentru menținerea păcii, supranumit și „pelerin al păcii”, a fost Aristide Briand. Om de stat francez, el a încercat, prin tratatele pe care le-a propus, să mențină o coeziune la nivel european sau chiar global.

În lucrarea noastră am încercat să prezentăm, pe scurt, drumul pe care Aristide Briand l-a străbătut către realizarea proiectului său de unificare europeană. Ideea în sine de Uniune Europeană ar merita, poate, o tratare mai atentă, dar ne-am axat numai pe traiectoria pe care aceasta a urmat-o de-a lungul carierei diplomatice a inițiatorului său.

Europa interbelică s-a clădit pe o nouă bază juridică internațională, stabilită prin tratatele de pace și, mai ales, prin Pactul Societății Națiunilor. În 1920 în Europa existau 37 de state, având următoarele forme de guvernământ: 17 monarhii, 14 republici, un principat autonom, o republică sovietică (Rusia), o regență (Ungaria), trei orașe-teritorii libere. Dintre noile state create după Războiul șapte erau republici și una monarhie¹. A persistat problema minorităților care a fost abordată în mod diferit, în funcție de natura regimurilor existente. Prevederile tratatelor de pace nu au rezolvat conflictele naționale din Europa de Răsărit. Acestea aveau să devină, în multe privințe, mai tensionate și mai înverșunate².

Între cele două războaie mondiale, istoria Europei a evoluat în jurul problemei germane. Dacă aceasta ar fi fost rezolvată, multe alte probleme își găseau soluția, dacă rămânea nerezolvată, Europa n-ar fi cunoscut pacea. Toate celelalte probleme (bolșevismul, revizionismul etc.) și-au pierdut din importanță în fața acestei probleme³.

¹ Ioan Scurtu (coord.), *Structuri politice în Europa Centrală și de Sud-Est (1918-2001)*, vol. I, Universitatea din București, Centrul pentru Studiul Istoriei secolului XX, Editura Fundației Culturale Române, București, 2003, p. 7.

² Barbara Jelavich, *Istoria Balcanilor. Secolul al XX-lea*, vol. II, Traducere de Mihai Eugen Avădanei, Postfață de I. Ciupercă, Editura Institutului European, 2000, p. 127.

³ A. J. P. Taylor, *Originile celui de al doilea război mondial*, Traducere și note de Lucian Leuștean, Postfață de I. Ciupercă, Editura Polirom, Iași, 1999, p. 43.

În 1925 Briand era șef al diplomației franceze. El era egalul lui Stresemann ca abilitate diplomatică, egalul lui MacDonald în privința aspirațiilor progresiste și deasupra tuturor în privința exprimării romantice. Alți oameni de stat francezi vorbeau „dur”, dar această duritate era doar o aparență. Briand vorbea „blând”, dar asta nu însemna că nu gândea la fel⁴.

Un moment semnificativ al istoriei acestei perioade a fost Conferința de la Locarno. La aceasta au luat parte: Gustav Stresemann (din partea Germaniei), Emile Vandervelde (din partea Belgiei), Aristide Briand (din partea Franței), Austin Chamberlain (din partea Marii Britanii) și Benito Mussolini (din partea Italiei)⁵.

Ca șef al diplomației franceze, Briand a acceptat „planul renan” propus de ministrul de Externe german Stresemann, ceea ce a dus la încheierea acordurilor de la Locarno din octombrie 1925. Briand dorea asigurarea securității Franței, dar și a păcii în Europa prin atragerea Germaniei de partea puterilor occidentale și renunțarea la apropierea germano-rusă. El propune, în ciuda faptului că Austin Chamberlain insistase doar asupra principiului egalității juridice a Germaniei cu celelalte state participante „să ne ocupăm de tot ce ne apropie. Mai întâi vom discuta ce este mai ușor, apoi despre punctele «pleuratrice» atât de dureroase”⁶. Ordinea de zi a dezbaterilor propusă de Briand cuprindea pactul de securitate renan, intrarea Germaniei în Societatea Națiunilor, interpretarea articolului 16 din Pactul Societății Națiunilor și tratatele de arbitraj cu Polonia și Cehoslovacia, de care depindea și succesul Conferinței. În ciuda revendicărilor Germaniei, Briand nu a renunțat la hotărârea de a nu admite vreo schimbare adusă Tratatului de la Versailles.

Articolul 16 din Pactul Societății Națiunilor insera acțiunea colectivă a semnatarilor contra unei agresiuni neprovocate și acceptarea trecerii pe teritoriul lor a trupelor aliate ca exponente ale Societății Națiunilor⁷. Germania a opus rezistență în fața interpretării acestui articol, iar eșecul Conferinței a fost evitat prin faptul că Briand a afirmat că articolul nu avea decât o putere morală și că aplicarea lui cu rigurozitate ar reduce „Locarno” la inutilitate. Compromisul a fost calea de evitare a unor noi neînțelegeri. Formula interpretativă consemna că se va ține seama de repartizarea contribuției forțelor armate, precum și de folosirea dreptului de trecere pe teritoriul membrilor, de situația militară și de poziția geografică a fiecărui stat. Articolul 16 se atenua pentru Germania până la dezarmarea generală, formulă iluzorie având în vedere dezacordul franco-englez în această problemă și tendința Germaniei de a se sustrage acestei obligații. Această interpretare a articolului 16, considerat coloana vertebrală în apărarea integrității teritoriale a statelor, reprezenta, în sine, o modificare indirectă a Tratatului de la Versailles, o revizuire care îl golea de conținut⁸.

În legătură cu garantarea granițelor țărilor din Europa Centrală și de Sud-Est, Briand afirma: „dacă este vorba numai de greutatea de ordin formal și de luarea în considerare a situației interne a Germaniei s-ar putea ajunge la o formulă de mediere. Dacă însă existau greutatea fundamentale și dacă se cerea Franței să renunțe la garanția prietenilor din Est, nu se putea ajunge la un pact (...) Pentru că acum trebuia realizat un

⁴ *Ibidem*, p. 53.

⁵ Ion Calafeteanu (coord.), *Istoria politicii externe românești în date*, Fundația Europeană Titulescu, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 251.

⁶ *Apud* Em. Bold, I. Ciupercă, *Europa în derivă (1918-1940). Din istoria relațiilor internaționale*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2001, p. 61.

⁷ *Ibidem*, p. 61.

⁸ *Ibidem*, p. 62.

acord de arbitraj între Franța și Germania, pentru că se au în vedere altele cu Polonia și Cehoslovacia și pentru că nu se intenționează folosirea forței, nu văd de ce o garanție (pentru Polonia și Cehoslovacia) nu e posibilă”⁹.

Briand a distrus imaginea lui Stresemann propunând ca Germania să promită respectarea frontierelor sale atât în Est cât și în Vest, ceea ce reprezenta o condiție imposibilă pentru guvernul german. Cei mai mulți dintre germani se resemnaseră cu pierderea Alsaciei și Lorenei. Frontiera cu Polonia reprezenta o nemulțumire acută ce putea fi tolerată, dar nu confirmată. Stresemann a conceput perioada de înțelegere pe termen lung – în opinia germanilor – atunci când a acceptat să încheie tratate de arbitraj cu Polonia și Cehoslovacia. Chiar și așa el a adăugat că Germania intenționa să „revizuiască” frontierele cu aceste două state pe viitor, deși o va face pe cale pașnică. Frontierele răsăritene ale Germaniei reprezentau punctul nevralgic al sistemului de securitate, iar Franța a fost cea care a găsit o soluție alternativă. Ea a reafirmat alianțele existente cu Polonia și Cehoslovacia, iar semnatarii acordurilor de la Locarno au fost de acord că aceasta nu reprezenta o agresiune împotriva Germaniei¹⁰.

Pactul de garanție renan a fost semnat de Germania, Franța, Belgia, Marea Britanie și Italia. Garanții pactului erau Marea Britanie și Italia. Prin acest pact țările își garantau *statu-quo*-ul teritorial la frontierele dintre Germania și Franța, Germania și Belgia și se obligau să nu întreprindă invazii una împotriva celeilalte. În mod concret, Franța nu (mai) avea dreptul să intre pe teritoriul german, de o manieră asemănătoare cu ocuparea zonei Ruhr, decât cu aprobarea Marii Britanii și a Italiei. Germania se angaja să respecte prevederile Tratatului de la Versailles privind zona demilitarizată a Rinului. Granițele de răsărit ale Germaniei cu Polonia și Cehoslovacia nu erau garantate, încheindu-se tratate de arbitraj. Franța a încheiat cu cele două state tratate de garanție, asigurând sprijin militar în caz de agresiune, dacă Societatea Națiunilor nu va lua măsuri colective împotriva agresorului¹¹. Articolul 2 prevedea: „Dacă Germania invadează zona demilitarizată, Puterile vor putea să recurgă la forță. Însă dacă Germania invadează Polonia și Cehoslovacia, Franța poate să intervină”¹². Germania intra în Consiliul Ligii Națiunilor cu loc permanent și statut de mare putere, dar nu se obliga să participe la acțiunile colective de securitate, mai ales împotriva Rusiei. Tratatul de la Rapallo rămânea atuul german în relațiile cu puterile occidentale. Durata Pactului era nelimitată. Intenția denunțării trebuia anunțată cu trei luni înainte, iar dacă printr-o majoritate de două treimi Consiliul Societății Națiunilor constata că Societatea Națiunilor oferă părților suficiente garanții cât să nu mai fie nevoie de pact, acesta lua sfârșit după un an (articolul 8)¹³. La cererea lui Stresemann, la Tratat a fost anexată și Declarația franco-britanică în termenii căreia, în aplicarea articolelor 16 și 17 din Pactul Societății Națiunilor (aplicarea de sancțiuni) se va ține seama de poziția militară și geografică a Germaniei. Tot acum a fost constituită și o Comisie Permanentă de Conciliațiune.

Acordurile de la Locarno erau alcătuite din:

1. Pactul Renan – semnat de Germania, Belgia, Franța, Marea Britanie și Italia;
2. Convenția de arbitraj între Germania și Belgia;
3. Convenția de arbitraj între Germania și Franța;

⁹Em. Bold, I. Ciupercă, *op. cit.*, p. 62.

¹⁰A. J. P. Taylor, *op. cit.*, p. 53.

¹¹ Elisabeth Wiskemann, *Europe of the Dictators. 1919-1945*, Editions Fontana/Collins, 1975, p. 58-60.

¹² Petre Bărbulescu, Tonel Cloșcă, *Repere de cronologie internațională. 1914-1945*, Prefață de Nicolae Ecobescu, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982, p. 218.

¹³Em. Bold, I. Ciupercă, *op. cit.*, p. 62.

4. Tratatul de arbitraj între Germania și Polonia;
5. Tratatul de arbitraj între Germania și Cehoslovacia;
6. Nota colectivă a statelor participante la Conferința de la Locarno cu privire la articolul 16 din Pactul Societății Națiunilor în vederea intrării Germaniei în Societatea Națiunilor;
7. Tratatul de garanție între Franța și Polonia;
8. Tratatul de garanție între Franța și Cehoslovacia¹⁴.

Locarno constituia, poate, o linie de demarcație între anii de război și anii de pace, dar, indiferent de dispariția noțiunii de învinși și învingători, rămăneau resentimentele germane în fața Tratatului de la Versailles. Acest moment a însemnat o reală concesie făcută Germaniei. Importanța sa a rezidat exclusiv în efectul psihologic și emoțional pe care l-a exercitat asupra lumii, îngrijorată de perspectiva unui nou conflict.

Manfred J. Enssle spunea: „Locarno a fost doar un armistițiu. Stresemann era condus de principiul *rebus sic standibus*, potrivit căruia obligațiile unui tratat trebuiau luate în seamă de dreptul internațional atâta vreme cât condițiile existente în perioada dată la stabilirea unui tratat continuau și nu mai mult”¹⁵.

Acordurile de la Locarno au servit interesului german de a se proteja în fața unui posibil atac francez. Germania și-a continuat politica revizionistă și tratativele cu U.R.S.S., încheind în 1926 un nou tratat în prelungirea celui de la Rapallo din 1922. Franța și-a retras treptat trupele din zona Ruhrului¹⁶. Astfel, în martie 1926 Briand invoca în sprijinul acordurilor de la Locarno nu doar securitatea frontierelor. „Acordul de la Locarno – arăta el – a avut și scopul politic de a zădărnici o apropiere între Germania și Rusia, prelungindu-se la Ungaria și Turcia, cu participarea Italiei”¹⁷.

Locarno a întărit alianța occidentală cu Marea Britanie, însă a conservat, în același timp, alianța răsăriteană cu Polonia și Cehoslovacia. În opinia lui A. J. P. Taylor semnarea acordurilor de la Locarno a încheiat, în mod clar, primul război mondial, iar repudierea lor, 11 ani mai târziu (prin reocuparea zonei renane la 7 martie 1936), a marcat preludiul celui de al doilea război mondial. Rezultatul practic, neașteptat și neprevăzut, a fost prevenirea oricărei cooperări militare între Marea Britanie și Franța atât timp cât sistemul acordurilor de la Locarno rămânea în vigoare¹⁸. Țările mici, central și sud-est europene, se văd puse într-o poziție de inferioritate și de instabilitate deoarece granițele lor nu erau garantate prin aceste acorduri. Cu toate acestea, Acordurile de la Locarno oferă cel puțin o garanție morală de salvagardare a păcii; garantează granițele puterilor occidentale.

Este evident faptul că în această perioadă pentru Briand se conturează și mai clar planul unei Uniuni Europene, mai ales ca o garanție de salvagardare a păcii și de întărire a acordurilor locarniene.

Cu o Germanie în ruine și Marea Britanie epuizată, războiul a lăsat Statele Unite într-o poziție cu totul nouă de dominație mondială. Statele Unite ale Americii erau acum o putere militară majoră, iar prin Tratatul naval de la Washington din 1922 flota americană a devenit, în mod teoretic, egală cu cea britanică, deși nevoile strategice americane necesitau mai puține nave decât îndepărtatele posesiuni britanice. În fapt, flota americană trecuse pe primul loc în lume. Statele Unite și-au asigurat și hegemonia

¹⁴ Petre Bărbulescu, Ionel Cloșcă, *op. cit.*, p. 219.

¹⁵ *Ibidem*, p. 66.

¹⁶ Serge Berstein, Pierre Milza, *Istoria Europei*, vol. V, Editura Institutului European, Iași, 1998, p. 55.

¹⁷ Eliza Campus, *Din politica externă a României. 1913-1947*, București, Editura Politică, 1980, p. 256.

¹⁸ A. J. P. Taylor, *op. cit.*, p. 54.

economică, dispunând de resurse enorme și de o forță de producție foarte mare. În același timp, forța militară și cea economică trebuiau îmbinate cu forța politică, ceea ce Statelor Unite le lipsea în mod clar¹⁹.

Societatea Națiunilor ducea o politică de nerecunoaștere a teritoriilor anexate prin forță. Statele membre erau obligate prin statut să nu recunoască teritoriile obținute prin metode contrare Pactului Societății Națiunilor. Lipsa unei legi concrete în acest sens a determinat unii delegați ca în cursul lucrărilor Adunării din 1921 să propună crearea unui *blocus juridic universal* față de eventualii agresori²⁰.

Guvernele române, indiferent de politica lor internă și de preferințele ideologice, s-au orientat în repetate rânduri spre Societatea Națiunilor pentru a menține reglementările de la Versailles. Au sprijinit inițiativele legate de menținerea securității și a granițelor stabilite de tratat²¹.

Cel mai important moment al politicii externe din acea perioadă, după Acordurile de la Locarno, l-a reprezentat Pactul Briand-Kellogg prin care este consacrată „doctrina nerecunoașterii”. Acest pact făcea ca războiul să devină o acțiune ilicită, iar pe agresor în infractor la legea internațională. În ciuda acordurilor de la Locarno, Franța simțea nevoia unui sprijin puternic, aceasta și datorită faptului ca punând în vigoare politica balanței de forțe, Marea Britanie favorizase prea mult Italia, fapt considerat a cauza neliniști.

Pe 6 aprilie 1927, la sărbătorirea a zece ani de la intrarea în război a Statelor Unite de partea Aliaților, Briand a transmis un mesaj poporului american prin care aprecia că cel mai bun mod de a sărbători momentul ar fi un angajament reciproc în favoarea păcii. Ideea i-a fost sugerată de doi membri ai Fundației Carnegie pentru Pacea Internațională: Nicholas Murray Butler, președinte al Universității Columbia și profesorul James Shotwell de la Hochschule für Politik din Berlin. Soluția oricărui conflict nu trebuia să aibă la bază decât procedee pașnice. Pactul ar fi trebuit să aibă semnificația unei alianțe care să garanteze integritatea teritorială a Franței.

La 7 iunie 1927, Briand a înmănat ambasadorului american la Paris, Myron T. Herryk, o notă cu propunerea pentru pact. Răspunsul american este laconic, fără a reprezenta o promisiune. La 20 iunie 1927 Briand își reînnoiește propunerea. În mediile americane, acțiunea de tergiversare a secretarului de stat american Frank Kellogg este aspru criticată. El nu manifesta un interes deosebit pentru propunerile lui Briand și era potrivnic pacifiștilor și diplomației particulare. El a acceptat totuși propunerea lui Salmon Levinson (pacifist radical) de a realiza un pact general la care să adere toate țările lumii care credeau în ideea renunțării la război. Propunerea de proiect a fost făcută publică la 22 decembrie 1927. În locul unui pact bilateral, Kellogg propunea unul multilateral. La acel moment senatorul Borah afirma pentru ziarul „Le Matin”: „Toate popoarele ar trebui să ajungă la convingerea că războiul este, de fapt, o crimă. Când această temă va fi convingerea popoarelor, pacea lumii va fi garantată. Nu ajunge să semnăm numai pacte, ci trebuie înființate legi care ar aduce țările ce ar provoca un război în fața justiției care le-ar condamna ca pe niște criminale”²².

¹⁹ Philip Jenkins, *O istorie a Statelor Unite*, traducere de Mihai Stoica, Editura Artemis, București, 2002, p. 189.

²⁰ N. Z. Lupu, *Conflictul italo-etioopian și problema recunoașterii achizițiilor teritoriale obținute prin forță*, în *Relații internaționale în perioada interbelică. Studii*, Editura Politică, București, 1980, p. 140.

²¹ Keith Hirschins, *România 1866-1947*, ediția a III-a revăzută și adăugită, traducere din limba engleză de George G. Porra și Delia Răzdolescu, Editura Humanitas, București, 2003, p. 500.

²² Em. Bold, I. Ciupercă, *op. cit.*, p. 70.

La 5 ianuarie 1928, Briand răspunde afirmativ notei americane. Totuși el crede că pactul ar fi trebuit mai întâi semnat de Franța și Statele Unite și apoi propus celorlalte state și că ideea de prohibire a războiului ar trebui să se mărginească la războiul de agresiune. Kellogg acceptă, la rândul său, aceste propuneri, cu observația că pactul nu ar trebui să fie gata redactat și semnat, ci supus negocierii țărilor care urmează să adere la el. Pactul în sine atrăgea întrebări legate de viitorul Societății Națiunilor și de poziția Franței în Europa. În consecință, la 21 ianuarie 1928, Briand revine cu o notă prin care reamintea de existența Pactului Societății Națiunilor, de Rezoluția de la 24 septembrie, în virtutea căreia „orice război este interzis și rămâne interzis”, de faptul că prezumtivul pact nu trebuie să știrbească autoritatea Societății Națiunilor, ci să creeze un plus de securitate internațională. Briand solicita ca proiectul de tratat să condamne războiul în conformitate cu rezoluția adoptată de Societatea Națiunilor și să nu aducă știrbire angajamentelor luate în cadrul ei²³. Kellogg și-a expus părerea referitor la propunerea franceză cu o formulare ambiguă: „America nu va participa niciodată la un acord care ar fi o alianță militară, ea neangajându-se niciodată să întrebuițeze forțele sale armate contra oricărui stat. Dar Statele Unite ale Americii nu vor rămâne niciodată în urma vreunei mișcări eficiente care ar favoriza pacea omenirii”²⁴. Această reacție a atras după sine opinii defavorabile, mai ales în rândul pacifiștilor care o considerau o favorizare a războiului.

La 26 martie 1928, Briand a propus ca pactul să nu intre în vigoare decât după o acceptare universală, să nu fie exclus dreptul la legitimă apărare pentru state, să nu fie lezate angajamentele anterioare, mai ales Pactul Societății Națiunilor. El cerea ca semnarii să fie eliberați de obligații față de statul care ar fi încălcat acest pact.

La 31 martie este trimisă o nouă notă în care se afirma: „Nu se poate concepe un tratat multilateral care ar fi nepotrivit securității Franței. Legitima apărare trebuie rezervată și toate celelalte obligații convenționale în ființă nu trebuie împiedicate. Semnarii s-ar obliga în acești termeni de a nu se deda la nici un atac și la nici o invazie și a nu căuta reglementarea oricăror conflicte decât prin mijloace pașnice”²⁵.

La 18 aprilie 1928, guvernul american remite o notă guvernelor britanic, german, italian și japonez, cuprinzând proiectul și corespondența dintre Departamentul de Stat și Ministerul de Externe francez. Proiectul britanic avea trei articole importante:

- condamnarea războiului ca soluție a litigiilor internaționale și renunțarea la el ca mijloc de politică națională în relațiile reciproce ale semnatarilor;
- ratificarea tratatelor să se facă în conformitate cu constituțiile țărilor respective;
- reglementarea pe cale pașnică a tuturor conflictelor.

La 21 aprilie 1928 este făcut public și proiectul francez. Acesta cuprindea:

- Articolul I – condamna războiul ca mijloc de politică națională și scotea în evidență că aderarea la tratat nu implica vreo știrbire a dreptului de legitimă apărare a statelor în cadrul tratatelor existente;
- Articolul II – propunea reglementarea pașnică a tuturor conflictelor;
- Articolul III – conținea dezlegarea de obligația de a nu recurge la război în fața statului care nu respecta tratatul;
- Articolul IV – consemna faptul că drepturile și obligațiile decurgând din alte tratate nu suferă nici o modificare;

²³ *Ibidem*, F.m. Bold, p. 71.

²⁴ *Ibidem*, p. 72.

²⁵ *Ibidem*, p. 72.

- Articolul V – propunea ca tratatul să nu intre în vigoare decât după ce a întrunit accepiunea generală, exceptând cazul când semnatarii erau de acord să-l pună în vigoare chiar atunci când existau unele abateri²⁶.

Proiectul american emana încredere în eficiența sancțiunilor morale, în influența opiniei publice, dar nu oferea nici o obligație din partea americanilor de a-l respecta. Cel francez pornea de la necesitatea înfăptuirii securității colective, a respectării statu-quo-ului și a Societății Națiunilor, a menținerii în vigoare a tratatelor deja existente. La 28 aprilie 1928 F. Kellogg accepta oficial punctul de vedere francez, consemnând că fiecare stat are dreptul să facă distincția între legitimă apărare și agresiune. O încălcare a Pactului de către una din părți ar absolvi celelalte părți de a respecta termenii referitori la statul ce violează tratatul. El considera și că o respectare a obligațiilor derivând din Pactul Societății Națiunilor și Acordurile de la Locarno reprezenta o chestiune fundamentală.

Guvernele diferitelor țări au reacționat în mod diferit în fața acestei noi inițiative. La primirea notei referitoare la Proiectul de pact, britanicii declarau:

„Există în lume multe regiuni a căror prosperitate și integritate teritorială constituie pentru pacea și securitatea noastră un interes particular și vital. Guvernul Majestății Sale a avut grijă în trecut de a susține în mod clar că el nu ar tolera nici o intervenție în aceste regiuni a căror protecție contra vreunui atac este, pentru Imperiul Britanic, o măsură de apărare personală. Trebuie să se înțeleagă limpede că Guvernul Majestății Sale în Marea Britanie acceptă noul tratat cu condiția expresă că el nu aduce nici o atingere libertății sale de acțiune în această privință. Guvernul Statelor Unite, el însuși, are interese comparabile și a declarat că orice atingere adusă acestor interese de o persoană străină, va fi considerat de el ca un act criminal. Guvernul Majestății Sale crede, deci, precizându-și poziția, că exprimă intenția și vederile Statelor Unite”²⁷.

În schimb, România își exprimă deschis rezervele. În mai 1928 I. G. Duca îi scria lui N. Titulescu: „rezervele noastre au în vedere Pactul Societății Națiunilor, tratatele și angajamentele ce avem, situația specială de vecini cu Rusia. O formulă precisă va fi adoptată după conferința Micii Înțelegeri și consultarea cu Polonia”²⁸. C. Diamandi afirma: „Interesul României este să păstrăm alianțele noastre pașnice și de legitimă apărare, care nu pot fi compensate cu declarații pașnice”²⁹. Franța se vedea pusă într-o situație dificilă deoarece ea nu își dorise să submineze Societatea Națiunilor, ci doar să obțină un plus de securitate. Într-o notă trimisă la 21 ianuarie 1928 lui Kellogg, Briand afirma că proiectul ar trebui să condamne războiul în conformitate cu deciziile Societății Națiunilor și să respecte orice tip de angajament anterior³⁰.

La 13 mai 1928, Nicolae Titulescu considera că problemele majore ale lumii erau tratate în mod unilateral. El spunea: „originile pactului constau în grandilocvența lui Briand, care crede că, cu formula războiului poate rezolva chestiuni așa de grave. La aceasta s-a adăugat interesul politic al lui Kellogg de a avea în vederea alegerilor, un succes extern, care pentru America nu costa nimic”. Cu toate acestea, Titulescu propunea ca România să adere la pact ca nu cumva Franța să spună „eu vreau, dar aliații ce am nu mă lasă. Toată opiniunea internațională ar fi contra României și contra Micii

²⁶ Radu Meitani, *Istoria politică a raporturilor dintre state de la 1856 la 1930*, Editura Eminescu, București, 1943, p. 3-15.

²⁷ Em. Bold, I. Ciupercă, *op. cit.*, p. 74.

²⁸ *Ibidem*, p. 75.

²⁹ Eliza Campus, *op. cit.*, p. 84.

³⁰ *Ibidem*, p. 295.

Înțelegeri. Ar fi un nou și mai mare succes pentru Ungaria”³¹. Pe de altă parte el a văzut în Pactul Briand – Kellogg un instrument care „împreună cu Pactul Societății Națiunilor reprezintă temelia vieții internaționale”³². Prin menținerea dreptului la pace ar fi trebuit, cel puțin în mod teoretic, să aibă o influență pozitivă asupra lumii din acel moment.

Interesant este punctul de vedere al lui Richard Coudenhove-Kalergi care credea că pacea intercontinentală s-ar putea realiza pe baza proiectului american prin tratate între Statele Unite și alte state ale lumii, iar pacea intereuropeană s-ar putea înfăptui printr-un tratat regional paneuropean, pe baza statutului Societății Națiunilor. Un asemenea tratat ar fi repudiat războiul, incluzând însă clauze reale de garanție și sancțiuni³³.

La 22 iunie 1928, Conferința Micii Înțelegeri lua decizia de a adera la Pactul Briand-Kellogg, decizie anunțată în aceeași zi și de Polonia. În ziua imediat următoare F. Kellogg trimitea o *Scrisoare interpretativă* prin care cerea să se țină seama de câteva principii necesare pentru menținerea păcii în lume:

- se accepta dreptul la legitimă apărare cu excepția că „fiecare națiune este liberă, în orice moment, și fără a lua în seamă dispozițiile din tratate, de a apăra teritoriul său contra unui atac sau violare, și ea singură are calitatea de a decide, dacă circumstanțele o cer, să recurgă la războiul de legitimă apărare”³⁴;
- nu exista incompatibilitate între Pactul Societății Națiunilor și ideea unei renunțări la război;
- semnatarele actelor de la Locarno, ale tratatelor de neutralitate sau de orice alt tratat se vor afla eliberate automat de celelalte părți de obligația lor față de statul violator;
- toate puterile aveau dreptul să adere la acest pact, care devenea în acest fel universal³⁵.

La 14 iunie 1928, Aristide Briand accepta oficial interpretarea americană a clauzelor. În consecință, la 14 iulie Titulescu redacta răspunsul României:

„Guvernul României este fericit de a putea răspunde în chip afirmativ la invitația care i-a fost făcută, de a adera la tratatul multilateral de renunțare la război și se declară de acum gata să-l semneze. România care nu aspiră decât la pace, prin muncă și demnitate, salută semnarea noului tratat ca pe un eveniment dintre cele mai importante în mersul lumii spre asocierea universală”³⁶. În schimb, el cerea ca termenii tratatului să fie mai clari.

Tratatul a fost semnat la Quai d'Orsay de către Statele Unite, Franța, Germania, Anglia, Italia, Belgia, Japonia, Cehoslovacia, Polonia și cinci dominioane britanice. În total 64 de state au fost invitate să ia parte la acest proiect. Ceremonia de semnare a tratatului a fost considerată ca fiind ridicolă ceea ce a făcut ca presa franceză a vremii să vorbească despre „celebrarea căsătoriei spirituale a lui Briand cu pacea”³⁷. Primul care a semnat tratatul a fost Gustav Stresemann. În discursul ținut cu această ocazie Briand

³¹ Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice*, București, Editura Politică, 1967, p. 236.

³² Milian Vanku, *Nicolae Titulescu, promotor al politicii de pace și colaborare în Balcani. 1920-1936*, Cuvânt înainte și adnotări de Viorica Moisuc, Editura Politică, București, 1986, p. 39.

³³ Eliza Campus, *op. cit.*, p. 296.

³⁴ Em. Bold, I. Ciupercă, *op. cit.*, p. 76.

³⁵ *Ibidem*, p. 76.

³⁶ M. Mușat, I. Ardeleanu, *România după Marea Unire*, vol. I, partea I, 1918-1933, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986, p. 1097.

³⁷ Elisabeth Wiskemann, *op. cit.*, p. 69.

afirma: „pentru prima dată într-un act solemn, angajând onoarea marilor națiuni, toate având în spate un trecut dificil de lupte politice, războiul ca instrument al politicii naționale este reprobabil fără rezerve”³⁸.

Documentul cuprindea:

- Preambul – invitația către toate popoarele de a ralia la pact;
- Articolul I – părțile declarau solemn că condamnă recurgerea la război pentru reglementarea diferendelor internaționale și că renunță la el ca instrument de politică națională în relațiile lor mutuale;
- Articolul II – părțile recunoșteau că reglementarea sau rezolvarea tuturor diferendelor sau conflictelor de orice natură sau origine ar fi fost, care se puteau ivi între ele, nu trebuiau soluționate decât prin mijloace pașnice;
- Articolul III – tratatul trebuie ratificat de puterile contractante conform procedurii stabilite de constituțiile statelor respective, urmând să-și producă efectele de îndată ce toate instrumentele de ratificare erau depuse la Washington.

Tratatul rămânea deschis adeziunii oricărui stat³⁹.

La 27 august 1928 (ziua semnării pactului), o invitație a fost trimisă și Uniunii Sovietice, iar două zile mai târziu, cu unele rezerve, aceasta și-a declarat adeziunea.

Până în 1934 la acest Pact au aderat 63 de state (mai multe decât au luat parte la Societatea Națiunilor care cuprindea doar 57 de state). Doar 5 state nu s-au alăturat acestei inițiative: Arabia, Yemen, Argentina, Bolivia și Brazilia.

Prin intermediul acestui pact Briand încercase să angajeze SUA în Europa, alături de Franța, pentru a atenua faptul ca SUA nu au ratificat Tratatul de Pace de la Paris-Versailles și nu au participat la lucrările Ligii Națiunilor. SUA au refuzat orice angajament, dând Pactului un caracter inefficient. Cu toate acestea, implicarea Statelor Unite în acest proiect poate fi considerată de o reală importanță. La 17 ianuarie 1929, SUA au fost primele dintre cele cincisprezece state semnatare care a ratificat Pactul. În plus, acest pact ar fi urmat să reducă diferendele politice cu Rusia. Ca răspuns la acest eșec a venit planul Briand de Uniune Europeană.

Importanța Pactului Briand-Kellogg a constat și în faptul că a suprimat cele patru situații prevăzute în Pactul Societății Națiunilor în care războiul de agresiune avea un caracter legal, a extins obligația de a nu recurge la război și pentru statele care nu erau membre ale Societății Națiunilor și a impus îndatorirea statelor semnatare de a nu se mai opune sancțiunilor pe care Societatea le-ar adopta pentru evitarea războiului.

Deși nu putea deveni un instrument eficient de luptă împotriva războiului (nu prevedea sancțiuni precise și nu obliga pe semnatori să dea asistență statului victimă), a avut totuși unele urmări în dreptul internațional constând în sancțiunea pasivă de nerecunoaștere a rezultatelor unei agresiuni și caracterul ilicit al războiului de agresiune.

Prin scurta inventariere a acestor două inițiative diplomatice am încercat să evidențiem modul în care ideea de Uniune Europeană a luat contur. Ambele proiecte aveau în vedere o cooperare între state în vederea menținerii păcii. De aici și până la lansarea proiectului de unificare europeană pe planul diplomației internaționale drumul nu a fost lung.

³⁸ Em. Bold, I. Ciupercă, *op. cit.*, p. 78.

³⁹ *Ibidem*, p. 79.